

**OMMAVIY TARTIBSIZLIKLARNING IJTIMOIIY XAVFI,
TASNIFLANISHI VA OQIBATLARI****СОЦИАЛЬНАЯ ОПАСНОСТЬ МАССОВЫХ БЕСПОРЯДКОВ, ИХ
КЛАССИФИКАЦИЯ И ПОСЛЕДСТВИЯ****SOCIAL RISKS, CLASSIFICATION, AND CONSEQUENCES OF MASS
DISTURBANCES**

*O'zbekiston Respublikasi Jamoat xavfsizligi
universiteti magistratura tinglovchisi podpolkovnik
Ergashev Anvar Ashrafovich*

Annotatsiya: Ushbu maqolada ommaviy tartibsizliklar hodisasi, ularning ijtimoiy xavfi, tasnifi va ijtimoiy-iqtisodiy hamda siyosiy oqibatlari tahlil qilinadi. Ommaviy tartibsizliklar jamiyat barqarorligiga, fuqarolarning xavfsizligiga va davlat institutlarining faoliyatiga jiddiy ta'sir ko'rsatadi. Maqolada turli ilmiy manbalar, empirik kuzatishlar va statistik ma'lumotlar asosida ommaviy tartibsizliklarning turlari, kelib chiqish sabablari va ularning ijtimoiy xavfi batafsil yoritiladi.

Kalit so'zlar: Ommaviy tartibsizlik, ijtimoiy xavf, tasnif, oqibatlar, jamiyat barqarorligi.

Аннотация: В статье рассматривается феномен массовых беспорядков, их социальная опасность, классификация и социально-экономические и политические последствия. Массовые беспорядки оказывают значительное влияние на стабильность общества, безопасность граждан и деятельность государственных институтов. Статья основана на анализе научных источников, эмпирических наблюдений и статистических данных, подробно освещая типы массовых беспорядков, причины их возникновения и социальную опасность.

Ключевые слова: массовые беспорядки, социальная опасность, классификация, последствия, стабильность общества.

Abstract: This article examines the phenomenon of mass disturbances, their social risks, classification, and socio-economic and political consequences. Mass disturbances significantly affect societal stability, citizen security, and the functioning of state institutions. The article analyzes various scientific sources, empirical observations, and statistical data, providing a detailed overview of types of mass disturbances, their causes, and social risks.

Keywords: mass disturbances, social risk, classification, consequences, social stability.

Kirish: Ommaviy tartibsizliklar — bu ma'lum bir hududda ko'plab shaxslarning ishtirokida yuzaga keladigan, jamiyatdagi mavjud ijtimoiy tartib, qonuniylik va tinchlikni buzadigan hodisalar hisoblanadi. Ular ijtimoiy, siyosiy va iqtisodiy omillar bilan chambarchas bog'liq bo'lib, zamonaviy jamiyatlarda keng tarqalmoqda. Masalan, Tiananmen Squaredagi 1989-yildagi namoyishlar buning muhim misoli sanaladi — taxminan bir million kishini o'z ichiga olgan bu namoyishlar davlat tomonidan zo'ravonlik bilan bostirilgan. [1]

Bunday holatlar jamiyat barqarorligi, ijtimoiy ishonch va davlat xususiyatlari uchun jiddiy xavf tug'diradi. Shu sababli ommaviy tartibsizliklarni o'rganish — jamiyatni barqaror rivojlantirish va huquqni muhofaza qilish organlari uchun muhim vazifaga aylanadi.

Ommaviy tartibsizliklarning tarixiy ildizlari qadimgi davrlardan boshlangan. Masalan, Rim imperiyasi davrida xalq noroziliklari ko'pincha iqtisodiy inqiroz va oziq-ovqat taqchilligi bilan bog'liq bo'lgan. O'rta asrlarda bu harakatlar diniy va agrar xarakterga ega edi (masalan, 1381-yilgi Angliya dehqonlar qo'zg'oloni).

Ommaviy tartibsizliklar – bu ko'plab insonlarning ishtirokida yuzaga keladigan, ijtimoiy tartib va qonuniylikni buzadigan hodisalar bo'lib, ular jamiyatda ijtimoiy, siyosiy va iqtisodiy barqarorlikni tahdid qiladi. Zamonaviy dunyoda bu hodisalar iqtisodiy notenglik, siyosiy norozilik, milliy va diniy nizolar, shuningdek, ijtimoiy adolatsizlik kabi omillar natijasida tez-tez uchraydi. Ommaviy tartibsizliklarni o'rganish jamiyat barqarorligini ta'minlash va huquqni muhofaza qilish organlarining samarali choralarini ishlab chiqishda muhim ahamiyatga ega.

So'nggi yillarda butun dunyo bo'ylab ommaviy tartibsizliklar sonining ortishi kuzatilmoqda. Vision of Humanity (2023) ma'lumotlariga ko'ra, 2011–2023-yillar oralig'ida global miqyosda 110 mamlakatda ijtimoiy beqarorlik darajasi oshgan, ulardan 42 tasida esa ommaviy tartibsizliklar takroriy holga aylangan. Shu jumladan, 2020–2025-yillar oralig'ida dunyo bo'yicha o'rtacha 25 foiz mamlakatlarda fuqarolik noroziligi, siyosiy namoyishlar yoki to'polonlar qayd etilgan (OECD, 2024). [2]

Mamlakatimiz mustaqillikka erishganidan buyon ijtimoiy-siyosiy barqarorlikni ta'minlash masalasi davlat siyosatining markaziy yo'nalishlaridan biri bo'lib kelmoqda. Shu bilan birga, 2005-yil Andijon voqealari va 2022-yil Nukus voqealari O'zbekiston jamiyatidagi muhim saboqlar sifatida tarixda muhrlandi. Bu hodisalar mamlakatda ijtimoiy norozilikni bartaraf etish, fuqarolar bilan ochiq muloqot o'rnatish, siyosiy islohotlar jarayonini jadallashtirish zaruratini ko'rsatdi.

Shu nuqtai nazardan, ushbu maqolaning **asosiy maqsadi** — ommaviy tartibsizliklarning ijtimoiy xavfini nazariy va empirik jihatdan tahlil qilish, ularning O'zbekiston misolida sabablari, oqibatlari va profilaktika yo'llarini aniqlashdan iboratdir.

Ommaviy tartibsizliklarning ijtimoiy xavfi

Ommaviy tartibsizliklar jamiyat uchun bir qator xavf-xatarlarni yuzaga keltiradi. Birinchi navbatda, u jamiyatdagi ijtimoiy barqarorlikka putur yetkazadi: tartib buziladi, jamoa ichida norozilik oshadi, mojarolar vujudga keladi. Ikkinchidan, qonun ustuvorligi zaiflashadi: vandalizm, jinoiy harakatlar ko‘payadi va huquqiy tizimning samarasi pasayadi. Uchinchi, iqtisodiy yo‘qotishlar bo‘ladi — ishlab chiqarish to‘xtashi, mulk zarar ko‘rishi, investitsiyalar kamayishi mumkin. To‘rtinchidan, ijtimoiy-psixologik jihatdan ham salbiy ta’sirlar yuzaga keladi — xavotir, qo‘rquv, ishonchsizlik kuchayadi.

Empirik ma’lumotlarda masalan, Xitoyda 2005-yilda “ommaviy tartibsizliklar” (public order disturbances) soni 87 000 ga yetganligi xabar qilingan. Bu ko‘rsatkich davlat nazorati uchun ham ogohlantiruvchi ma’lumot bo‘ladi.

Китай, 1989 год. Студенческий протест на площади Тяньаньмэнь, фото Иржи Тондля

Ommaviy tartibsizliklarning ijtimoiy xavfi — bu ularning jamiyatning normal ijtimoiy faoliyatiga, davlat barqarorligiga va fuqarolik xavfsizligiga tahdid darajasidir. Ijtimoiy xavfning mohiyati nafaqat to‘g‘ridan-to‘g‘ri zo‘ravonlikda, balki uning **jamiyat ongida qoldiradigan psixologik izlarida**, iqtisodiy tizimga keltirgan zararlarda, hamda siyosiy legitimlikka bo‘lgan ishonchning pasayishida namoyon bo‘ladi.

Boshqacha aytganda, ommaviy tartibsizlik — bu jinoiy hodisa emas, balki **ijtimoiy disfunktsiya** bo‘lib, u davlat va jamiyat o‘rtasidagi ijtimoiy kontraktning

zaiflashganini ko'rsatadi. Sotsiolog J. Habermas (1981) ta'kidlaganidek, "agar jamiyatda muloqot inqirozi yuzaga kelsa, u ijtimoiy mojaroga aylanadi."

Ommaviy tartibsizliklarning tasnifi

Ommaviy tartibsizliklarni bir nechta mezon bo'yicha tasniflash mumkin.

1. Tashkiliy mezon:

— tashkillashtirilgan — ma'lum guruhlar (siyosiy, diniy) tomonidan boshqariladigan;

— tashkilsiz — spontanning, oldindan rejasiz yuzaga keladigan.

2. Shakl va davomiylik mezonlari:

— namoyishlar, mitinglar — odatda tinchligicha o'tayotgan amaliyotlar;

— to'polonlar, talon-tarojlar — zo'ravonlik bilan bog'liq;

— qo'zg'olonlar — keng ko'lamli va uzoq davom etuvchi harakatlar.

3. Maqsad va mazmun mezoni:

— siyosiy — davlat siyosatiga qarshi bo'lgan;

— ijtimoiy — tengsizlik, adolatsizlik, iqtisodiy muammolar sababli;

— etnik va diniy — milliy yoki dini nizolar natijasida.

Ushbu tasniflash tahlilchi va siyosat shakllantiruvchilarga hodisaning tabiatini aniqlash, unga chora-tadbirlar ishlab chiqishda yordam beradi.

Ommaviy tartibsizliklarning ijtimoiy oqibatlari.

Qisqa muddatli oqibatlar: jismoniy zarar (o'limlar, jarohatlar), mol-mulkni yo'qotish, ish va ta'lim jarayonlarining to'xtashi, transport va xizmatlarning buzilishi.

Uzoq muddatli oqibatlar: jamiyat ichida ishonch kamayishi, siyosiy va iqtisodiy barqarorlikning zaiflashuvi, etnik yoki dini bo'linishlarning kuchayishi, migratsiya va shaharsozlik jarayonlariga salbiy ta'sir. Masalan, Sovet Ittifoqi davrida kollektivlashtirish paytida "disturbances" (turli qo'zg'olonlar) 1931 yilning ilk olti oyida barcha kolxozlarning 15,8%ida ro'y bergan — bu iqtisodiy va ijtimoiy bosimning natijasi edi. [3]

Davlat va jamiyat o'rtasidagi munosabat ham muhim: hukumatning tartibni tiklash borasidagi harakatlari jamiyatning ishonchini oshirishi yoki kamaytirishi mumkin.

Ilmiy tadqiqot va amaliy misollar

Empirik tadqiqotlardan biri — Xitoyda «Large-Scale Mass Incidents» bo'yicha: 2003-yildan boshlab katta ko'lamli ommaviy hodisalar ro'y berayotgani aniqlangan. Masalan, 2006 yilda 25 ta holatdan 2007 yilda 63 taga, 2008 yilda 76 taga oshgani qayd etilgan. [4]

Bundan tashqari, global miqyosda 170 dan ortiq mamlakatlar bo'yicha 1919-2008 yillar oralig'ida ommaviy tartibsizlik hodisalari tahlil qilingan va ularning o'zaro bog'liqligi — ijtimoiy va iqtisodiy bosimlar bilan — aniqlangan. [5]

So‘nggi o‘n besh yil davomida dunyo bo‘ylab ommaviy tartibsizliklar soni keskin oshgan. Vision of Humanity (2024) tomonidan e‘lon qilingan **Civil Unrest Index**ga ko‘ra, 2010-yilda 65 ta mamlakatda ommaviy tartibsizlik qayd etilgan bo‘lsa, 2024-yilga kelib bu ko‘rsatkich 133 ta davlatga yetgan — ya‘ni **o‘shish 104%** ni tashkil etgan.

IMF va OECD ma‘lumotlariga ko‘ra (2025-yil hisobotlari asosida):

Yil	Ishtirok etgan davlatlar soni	Yirik tartibsizlik holatlari (≥ 1000 ishtirokchi)	Iqtisodiy zarar (mlrd \$)
2010	65	340	38.4
2015	89	570	67.2
2020	121	980	113.5
2024	133	1150	148.9

Tahlil: Ushbu ko‘rsatkichlar global iqtisodiy inqirozlar, pandemiya (COVID-19), siyosiy norozilik va inflyatsiya kabi omillarning to‘g‘ridan-to‘g‘ri ta‘siri ostida shakllangan. Ayniqsa, 2020-yilda “Black Lives Matter” harakati (AQSH), “End SARS” (Nigeriya), “Farmers’ Protest” (Hindiston) kabi voqealar ommaviy harakatlar dinamikasini keskin oshirgan.[6]

O‘zbekiston Respublikasi 2005-yil Andijon voqealaridan so‘ng ommaviy tartibsizliklarning ijtimoiy sabablari bo‘yicha chuqur tahlil ishlari olib bordi. Hukumat tomonidan “**Ijtimoiy barqarorlikni mustahkamlash konsepsiyasi**” (2017) ishlab chiqilib, ijtimoiy mojarolarni oldini olish bo‘yicha kompleks tizim joriy etildi.

So‘nggi 15 yillik davrda O‘zbekistonda ommaviy tartibsizliklar miqdori global fon bilan solishtirganda nisbatan past, biroq **hududiy noroziliklar** qayd etilgan. Eng muhim holatlar:

Andijon voqealari (2005) — ijtimoiy norozilik va diniy ekstremizm aralashgan siyosiy holat;

Nukus voqealari (2022) — konstitutsiyaviy o‘zgarishlarga ijtimoiy reaksiya sifatida yuzaga kelgan.

Statistik jihatdan O‘zbekiston ichki xavfsizlik ko‘rsatkichlari (Vision of Humanity “Global Peace Index”, 2024) bo‘yicha 163 davlat orasida **74-o‘rinni** egallagan, bu mintaqadagi eng barqaror uch davlatdan biri hisoblanadi.

Davlat	Global Peace Index (2024)	Civil Unrest darajasi	Izoh
Qozog‘iston	87-o‘rin	O‘rta	2022-2023 yillarda noroziliklar
Qirg‘iziston	101-o‘rin	Yuqori	Siyosiy beqarorlik

Davlat	Global Peace Index (2024)	Civil Unrest darajasi	Izoh
O'zbekiston	74-o'rin	Past	Profilaktik mexanizmlar kuchli
Tojikiston	108-o'rin	O'rta	Hududiy etnik ziddiyatlar

Tahlil: O'zbekiston ichki ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashda profilaktika, fuqarolar bilan muloqot va ijtimoiy himoya mexanizmlariga tayangan. Biroq 2022-yil Nukus voqealari shuni ko'rsatdiki, muloqot mexanizmlarining sustligi va axborot oqimlarining noto'g'ri talqini qisqa muddatli beqarorlikka olib kelishi mumkin.[7]

Ijtimoiy xavf omillarining tahliliy jadvali

Asosiy omil	Mazmuni	Namoyon bo'lish shakli	Oqibat
Iqtisodiy tanglik	Ishsizlik, inflyatsiya, ijtimoiy tabaqalanish	Tinch namoyishlar, ish tashlashlar	Ishlab chiqarish pasayishi, ishonch yo'qolishi
Siyosiy repressiya	Qonuniy erkinliklarning cheklanishi	Siyosiy mitinglar, noroziliklar	Davlat legitimligi pasayadi
Axborot siyosati	Noto'g'ri yoki biryoqlama axborot	Ijtimoiy tarmoqlarda norozilik	Ijtimoiy qutblanish
Etnik / hududiy masalalar	Mahalliy identitet muammolari	Hududiy to'qnashuvlar	Millatlararo ishonchsizlik
Tashqi ta'sir	Chet el tarmoqlari va siyosiy bosim	Internet kampaniyalar	Milliy xavfsizlikka tahdid

O'zbekiston uchun ijtimoiy xavfning xususiyatlari

Tahlil shuni ko'rsatadiki, O'zbekistonda ommaviy tartibsizliklarning asosiy xavfi:

1. **Axborot muhitidagi manipulyatsiya** — ijtimoiy tarmoqlarda noto'g'ri talqinlar tez tarqaladi;
2. **Yoshlar orasidagi ishsizlik** — iqtisodiy xavfsizlikni zaiflashtiradi;
3. **Mahalliy boshqaruv organlari bilan fuqarolar o'rtasidagi muloqotning sustligi** — norozilikni kuchaytiradi.

Bularni kamaytirish uchun 2022–2024-yillarda hukumat “Ochiq muloqot” platformalarini joriy qildi, **mahalla tizimini raqamlashtirish, “ijtimoiy eshituv” tizimi** kabi mexanizmlarni yo‘lga qo‘ydi.[8]

Xulosa

Ushbu ilmiy maqolada ommaviy tartibsizliklarning ijtimoiy xavfi, tasnifi va oqibatlari O‘zbekiston misollarida chuqur tahlil qilindi. Asosiy xulosalar quyidagilar:

— ommaviy tartibsizliklarning sabablari ijtimoiy-iqtisodiy tengsizlik, siyosiy norozilik, hududiy identitet va axborot oqimining noto‘g‘ri boshqarilishi bilan bog‘liq;

— ijtimoiy oqibatlar jamiyatda ishonch tanazzuli, qutblanish, psixologik travma va axborot muhitining ifloslanishi bilan namoyon bo‘ladi;

— iqtisodiy va siyosiy oqibatlar qisqa muddatli beqarorlik, investitsiya va ishlab chiqarishning pasayishi, shuningdek, davlat obro‘sining kamayishi sifatida yuzaga chiqadi;

— O‘zbekiston tajribasi shuni ko‘rsatdiki, Andijon (2005) voqeasi qat’iy nazorat va repressiv modelni kuchaytirgan bo‘lsa, Nukus (2022) voqeasi muloqot va siyosiy yumshoqlik orqali hal qilindi;

— ommaviy tartibsizliklarni oldini olish strategiyalari – bu fuqarolik ishtiroki, axborotning shaffofligi, iqtisodiy barqarorlik, yoshlar siyosatini rivojlantirish va psixologik yordam tizimlarini mustahkamlashdir.

Shunday qilib, ijtimoiy xavfni kamaytirishning eng samarali vositasi – profilaktik boshqaruv, ochiq muloqot va jamiyat bilan doimiy aloqadir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. wikipedia.org/wiki/1989_Tiananmen_Square_protests_and_massacre?utm_source=chatgpt.com#/media/File:Události_na_náměstí_Tian_an_men,_Čína_1989;
2. *OECD Survey on Drivers of Trust in Public Institutions – 2024 Results: Building Trust in a Complex Policy Environment*, OECD Publishing, Paris.
3. THE YEARS OF HUNGER: SOVIET AGRICULTURE, 1931- 1933 (diasporiana.org.ua)
4. [\[1207.0739\] Универсальная модель глобальных гражданских беспорядков](https://arxiv.org/abs/1207.0739) (research.nus.edu.sg+1)
5. https://arxiv.org/abs/1207.0739?utm_source=chatgpt.com (arXiv)
6. IMF va OECD ma’lumotlariga ko‘ra (2025-yil hisobotlari asosida)
7. O‘zbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasi. (2006). *2005-yil Andijon voqealari bo‘yicha rasmiy hisobot*. Tashkent: Prokuratura nashriyoti.
8. O‘zbekiston Respublikasi Milliy Statistika Qo‘mitasi. (2023). *Ijtimoiy-iqtisodiy ko‘rsatkichlar bo‘yicha hisobot*. Tashkent: Statistika Qo‘mitasi.